

ירושלים: של הספרים

סופרים רבים בחרו בירושלים כמקום ההתרחשות המרכזי בספרם. אצל חלק מהסופרים, העיר משמשת רק כתפאורה (דקורציה); אצל אחרים היא שחקן מרכזי. סיפור ירושלמי

3,000 שנות היסטוריה, אתרים ארכיאולוגיים, מקומות קדושים, שלוש דתות, חדש מול ישן, דתיים וחילוניים – ירושלים היא עיר שיש בה הכל, עיר שמעוררת את הדמיון, עיר שנותנת השקפה (אינספירציה). לא פלא שסופרים רבים בחרו בירושלים כרקע לעלילת ספרם, ולא פעם העיר משמשת הרבה יותר מסתם תפאורה, והופכת לאחר השחקנים הראשיים בסיפור.

ירושלים של עגנון

הספר "בעקבות אהבה אבודה" מציג לסייר בירושלים דרך הסיפורים, ההשקפות והאמונות של הסופר ש"י עגנון.

כשקוראים את שמו של הספר, "בעקבות אהבה אבודה" – לטייל בירושלים עם ש"י עגנון (הוצאת ידיעות אחרונות – ספרי חמד), נראה שמדובר בעוד ספר על "טיולים בעקבות...", עוד הצעה לטיול בעקבות סופר וסיפוריו. אבל הספר הזה, שכתב שחר ארזי, מציג טיול שונה. למעשה, אפשר לטייל עמו גם אם יושבים על הספה בבית וקוראים את הספר בלי לזוז מהמקום. כי ארזי, יותר משהוא מציג את ירושלים ומציע מסלולי טיולים – מספר, מנתח ומאיר את

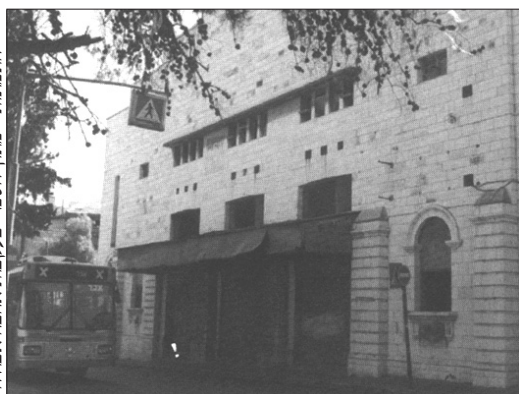
1908 סיפורו "עגונות", שעליו חתם לראשונה בשם עגנון. לאחר מכן פרסם סיפורים בכתבי-עת שונים, וב-1912 פרסם את "והיה העקוב למישור" – ספרו הראשון.

ב-1913 ירד עגנון לגרמניה, שם שהה (היה) עד 1924. בתקופה זו עסק, בין השאר, באיסוף סיפורי חסידים עם מרטין בופר, והמשיך לפרסם סיפורים וספרים נוספים. ב-1924 נשרף ביתו שבגרמניה, והוא החליט לחזור בחזרה לארץ ישראל, לירושלים, שם גר עד יום מותו.

בביתו בירושלים התמסר עגנון כליל (לגמרי) לעבודתו הספרותית המגוונת. הוא כתב סיפורים ורומנים מסוגים שונים. בכולם הוא עוסק בבעיות הרוח המרפזות של היהדות בזמננו: התרחקות מהחיים המסורתיים, אוברדן האמונה ואובדן הזהות. ש"י עגנון נחשב לאחד מגדולי הסופרים בספרות העברית במאה העשרים. בשנת 1966 הוא זכה בפרס נובל לספרות.

סיור בעקבות "ספר המעשים"

ב-1932 החל עגנון לפרסם סיפורים מתוך

קולנוע אדיסון

ש"י עגנון

סיפוריו של עגנון ואת הגותו (מחשבותיו, תפיסותיו). "כאשר עגנון מוביל את קוראיו ברחובות ירושלים", כותב ארזי, "הוא מובילם קודם כל בירושלים המטאפורה זית שלו, שבה הוא משוטט ומבקש את הנחבא ממנו: שמא (אולי) את אלוהיו, שמא את עצמותו הפנימית, את שורש נשמתו". הטיול שמציע הספר הוא בעיקר טיול בין יצירותיו של עגנון, מחשבותיו, אמונותיו, תפיסת עולמו – וכל אלה שזורים (משולבים, משופצים) בנופיה ואתריה של ירושלים, שהוא כלי-כך אהב. "שירושלים לב העולם ומטבע הלב שמרגיש יותר מכל הגוף", מצטט ארזי את עגנון.

חתן פרס נובל

שמואל יוסף עגנון נולד בשנת 1888 בשמואל יוסף ציצקס בעיר בוצ'אץ' שבגליציה המזרחית. הוא קיבל מהוריו חינוך יהודי דתי, והחל לכתוב סיפורים מגיל צעיר.

בשנת 1907 עלה ארצה ועבד במזפירות כתב-העת

"העומר". בכתב-

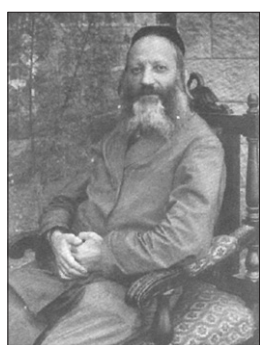
עת זה נדפס ב-

בית-החולים "בִּיקוֹר חוֹלִים"

תחנות בסיור: בית הדואר המרכזי ברחוב יפו

הרב קיק

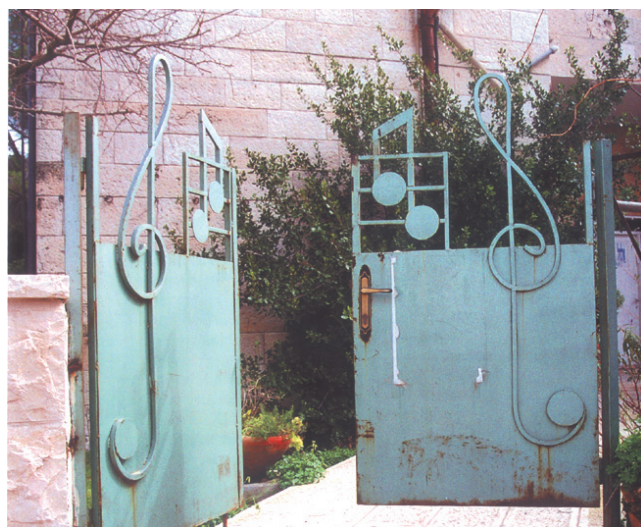

"בית החיים"

הכניסה לבית

התמונות בעמוד זה: "בית החיים" בשכונת קטמון הישנה (ראו בעמוד הבא, עמוד 12). למעלה - שער הברזל בפניסה לבית, ועליו מפתח סול ותווים

מדרגות הפניסה לבית

ועל "אותו צדיק, שזה יותר ממאה שנה שנסתלק מן העולם ועדיין אשו יוקרת, וקרוב הדבר שתהא יוקרת והולכת עד לביאת הגואל". וזה הרי יותר מרמז לדמותו של מייסד החסידות הזאת, רבי נחמן מברסלב. הסיפור מתאר את חסידי ברסלב כעובדים אונטניים של האל, שהולכים בדרך האמת.

באמצעות (דרך) הסיפור "התזמורת", מוביל אותנו ארזי לשכונת מאה שערים, לשוק ולמקווה. אחת הדמויות המשמעותיות בסיפור, אומר ארזי, היא צ'רני הזקנה, המסמלת את העבר המקולקל ואת החיים הרתניים היהודיים, שלא מצליחים להתחדש. "כדי להבין למה מתכוון עגנון, ניכנס אל תוך שכונת מאה שערים ונמשיך בסמטאות עד השוק. נסור הצדה ונתפונן. נביט בדמויות, במודעות, ביחס המעורב לקדמה (פרוגרס), בהיגינה, באגודות החסד".

הסיפור נמשך לבתי הפנסת הרבים בשכונת הבוכרים. "בית הפנסת הוא סמל השלמות אצל עגנון", כותב ארזי. משם לתחנה האחרונה בסיפור – קולנוע אריסון. אולם הקולנוע הוקם בשנת 1932, והיה האולם המרכזי בירושלים לקולנוע, להצגות ולקונצרטים.

בסיפור "התזמורת", המספר נכסף להגיע לקונצרט. וכך כותב עגנון: "האולם היה מלא. פנרים וכנרות, מתופפים ומתופפות, מחצצרים ושאר פעלי פלי זמר, כולם עמדו לבושים שחורים וניגנו בלא הפסק. המנצח הגדול לא נראה בפית, אבל המנגנים ניגנו כאילו אחד עומד על גבם ועושה בשרביטו". ארזי: "האולם הוא מיניאטורה של העולם. האלוקות אינה נראית, אבל כל מעשי האדם מכוננים על ידה. כל מנגן ומנגנת, כל אחד מנגן לעצמו, אך כל המנגינות מצטרפות לשירה אחת.

המשך בעמוד הבא, עמוד 12

גם שאר התחנות בסיפור קשורות לסיפורים בספר. בית החולים "ביקור חולים", ברחוב שטראוס, קשור לסיפור "אל הרופא". לרב רי ארזי, זה אחד הסיפורים החשובים ב-

ספר. גם כאן יוצא המספר לשליחות חשובה: להביא רופא שיבדוק את אביו ואחותו החולים – אך השליחות מתעכבת בגלל דמות מכשילה.

בשני הסיפורים, גם ב"פת שלמה" וגם ב"אל הרופא", הגאולה והישועה באות לבסוף בדמות הבית, החזרה אל הבית, אל הפסיס. ארזי מציין את החשיבות והסמליות שיש לבית בחייו של עגנון, ואף מזכיר כי בטקס קבלת פרס נובל דיבר עגנון על ארבעת הפתים שהיו לו במהלך חייו.

גיבור הסיפור "המכתב" הוא גדליה קליין, מחשובי ירושלים, שחוזר מן המיתים ומטייל עם המספר ברחבי העיר. ארזי מציע לבקר בשכונת אבן ישראל ובבית הרב קוק, בעקבות סיפור זה. בסיפור מגיעים מר קליין והמספר אל בית המדרש, ושם הם פוגשים "זקן אחד עומד בקרן המזרחית דרומית מעוטף בתפילתו ואדרת שיער מקיפה אותו עד למעלה מצווארו. את פניו לא ראיתי מפני שהיו נטויות כלפי הקיר, אבל ראיתי את כתפיו המיוגעות (העיפות). אלה כתפיים שהקדוש ברוך הוא בחר בהן להניח עליהן תורתו". ארזי מאמין כי תיאור זה מבוסס על דמותו של הרב אברהם יצחק הפתח קוק, שעגנון העריך עד מאוד.

גם חסידות ברסלב זכתה ליחס אוהד מצד עגנון, והתחנה השביעית בסיפור היא בית המדרש של ברסלב (רחוב מאה שערים פינת סלנט). בסיפור "השיר אשר הושר" מספר עגנון על "קהל פרי לבב" (רמז לברסלב)

"ספר המעשים". הסיפורים הסוריאליסטיים שבספר מערבים רמיון ומציאות, עבר והווה, מקומות שונים, ובעצם חושפים את עולמו של האדם המאמין, שיסודות אמונתו מתחילים להתמוטט בעקבות החשיפה לעולם המודרני. הספר מציע סיור בעקבות הספר הזה.

בית הדואר המרכזי (רחוב יפו 23) הוא התחנה הראשונה בסיפור. ארזי מסביר כי מכתבים ודואר ממלאים חלק חשוב בסימבוליקה של "ספר המעשים". הסיפור "פת שלמה" נפתח במפגש של המספר עם ד"ר יקותיאל נאמן, הנערץ עליו. הד"ר נותן לו "צרור מכתבים להביאם לבית הדואר ולשלחם באחריות". המספר מעיד: "הנחתי את האגרות בחיקי ונתתי ידי על לפי דרך הבטחה שאעשה שליחותי באמונה".

מחקרים רבים נכתבו על סיפור זה, אומר ארזי. הדעה המקובלת היא, כי אותו ד"ר יקותיאל נאמן, אשר כתב ספר שאותו "שמע מפי הארון", הוא למעשה משה רבנו. הספר שכתב הוא כמונן ספר התורה. האיגרות שהוא מבקש מהמספר למסור בדואר הן המצוות. אבל הדרך לבית הדואר, כלומר לקיום מצוות, אינה קלה או פשוטה, אלא מלאה עיכובים. והעיכובים הללו מקורם בשטן, ברוח, בפיתוים.

הטיול נמשך בתחנה המרכזית הישנה (מאחורי בית מספר 46 ברחוב יפו), בעקבות הסיפור "האבטובוס ה' אחרון". בסיפור, המספר נתקע בתחנה לאחר שהחמיץ את ה"אבטובוס" האחרון לביתו. ההחמצה קשורה ל"פגישה של המספר עם מר שריט, סמל השטן, שמעכב את האדם.

עיכוב נוסף בדרך לדואר קשור למלון "אשל ירושלים", שם עוצר המספר לארוחת צהריים. בית המלון הזה, המלון המודרני הראשון מחוץ לחומות, הוא התחנה השלישית בסיפור.

המשך מהעמוד הקודם

ירושלים: של הספרים

הממלכה האנושית, כפי שעגנון תופשה, אינה תולדה של המקרה העיוור, יש טעם ותכלית לפעילות האנושית, יד עליון מנצחת עליה.

ירושלים של מעלה

הספר מציג שני סיורים נוספים, אחד בעקבות "סיפורי הנצרות", ושני, כולו בעיר העתיקה, בעקבות הסיפור "לפנים מהחומה" וסיפורים אחרים המסכמים את המוטיבים המרכזיים באגדות הירושלמיות של עגנון.

בפרק האחרון בספר כותב ארזי: "הלכנו בספר זה את ירושלים ואת שכונותיה, וראינו מה שירושלים מראה לראייה, דרך עיני לבו של ש"י עגנון. אולי לא הגענו לשמי רום ולכוכביהם, ואולי נגענו בהם במקצת, בחלק שבנו שאינו גוף. ומנגיעה זו נפאים אנו לנסות ולגעת יחד עם עגנון בלב לבנה של ירושלים."

בעקבות היפה בנשים

לפני חודשים מספר כתבנו כאן על הספר "טיולים בעקבות ספרים" (הוצאת ידיעות אחרונות), שכתבה עידית שכטר-פייל. בספר מציעה שכטר-פייל מסלולי טיול בעקבות ספרים של סופרים ישראליים. הספר מציע 16 טיולים – שניים בתל-אביב, ארבעה בצפון, וכל השאר בירושלים.

כן, המון ספרים נכתבו על עיר הבירה שלנו ומסביב לה. עידית שכטר-פייל מתייחסת לעשרה ספרים כאלה: "עשיו" של מאיר שלו; "מר מאני" ו"הפלה המשחררת" של אי"ב יהושע; "מישהו לרוץ אתו" של דויד גרוסמן; "ירושלים" של פלמה לגרלה (סופרת שוודית); "נוצות" של חיים באר; "סיפור על אהבה וחושך" של עמוס עוז; "אמת מארץ תצמח" של חיים סבתו; "היפה בנשים" של שפרה הורן, ו"לטרונו" של רם אורן.

עשרת הספרים הללו מספקים מגוון גדול של טיולים מסוגים שונים. העיר העתיקה, חנויות ספרים

ישנים, מגזרים, הר ציון, בית ש"י עגנון, מלון "אמריקון קולוני", והשכונות התיקות

קטמון וכרם אברהם – כל אחד מהמקומות האלה משמש זירת (פמת, מקום) אירוע ומוקד (פוקוס, מרכז) סיפורי. אנו בחרנו להציע את המסלול אל בית התווים ושכונת קטמון, בעקבות הספר "היפה בנשים" של שפרה הורן.

בית התווים ושכונת קטמון

שכונת קטמון נבנתה בשנות השלושים של המאה העשרים, והיא אחת השכונות היפות לטיול בירושלים. את השכונה בנו משפחות ערביות עשירות, ופירוש שמה בערבית הוא "ליד המגדל" (מתייחס למגדל סן סימון הסמוך). במלחמת העצמאות נטשו (עזבו) התושבים הערבים את הבתים המפוארים, ואליהם נכנסו

פינת הרחובות כ"ט בנובמבר ובוסתנאי, בקטמון

יהודים, ברובם עולים חדשים. זה השלב שבו מתחיל גם ספרה של הורן.

גיבורת הספר היא רוזה, ילדה יפה, שמגיעה עם אמה האלמנה ועם דודה לבית התווים בשכונת קטמון. המשפחה משתקעת (נכנסת לגור) באחד מחדרי הבית, ואל החדרים האחרים נכנסים פליטים נוספים.

בית התווים נמצא בצומת הרחובות בוסתנאי וכ"ט בנובמבר, ושערי הברזל שלו, המקושטים בתווים, מובילים אל גינה צנועה. כאן אפשר לשבת ולקרוא על ההגעה של רוזה ומשפחתה לשכונה: "כל הדרך משכונת ממילא עד שכונת קטמון הנטושה צערה

בתמונות: בניינים וכניסות לבתים בקטמון הישנה

רוזה הקטנה כשידה האחת כלואה בכף ידה של אמה והאחרת נצורה בידי של דודה יוסף. כלי הבית,

המזננים, הפסות והבגדים שלהם הובלו לפנייהם על עגלת תינוק רעועה מעץ. [...] וילות מפוארות קידמו את פניהם בשכונה והשקט המתוח שרביץ בחלל האוויר הרגיש את ציוץ הציפורים. [...] הבית היה בנוי אבנים ורודות מסותתות בקפידה ומעורות נימים אדומים. חלונות צרים ואדומים, ממוסגרים באבנים פולטות, השקיפו עליהם בסקרנות באישונים (חלק מהעין) מקושטים ועפצפו (כמו עיניים) בתריסיהם הפחולים. [...] המרוב שטיפס על קיר הבית הגיע עד גג גמלוני (השורש: גמל) מכוסה קשקשת (כמו העור של הדג) רעפים כתומים, כמתגנדר בתרפוש (פובע תורכי). שער הברזל בפניסה לבית, שעוצב כמפתח סול פרסתני (פרס – פטון), נפתח ברוחב לב של הכנסת אורחים מזרחית."

רוזה מתרגלת לאט לאט לחיים בבית החדש, אך כל הזמן מלווה אותה המחשבה על האנשים שגרו שם קודם, על הילדה ששכבה במיטה הרוזנה שהיא ישנה עליה עכשיו. בהמשך הסיפור נישאת רוזה, יולדת שבעה ילדים, וחוזרת לבקר בגעגועים בבית התווים. במציאות, היה הבית הזה שייך לספר ערבי וישמו עלי חמודא, שבשל (בגלל) חיבתו למוסיקה, עיטר (קישט) את שערי הפניסה בתווים. בספר מתואר הבית כפי שהיה אז – בעל קומה אחת. היום יש בו כמה קומות שנוספו לאחר שנים. הקומות העליונות משמשות למגורים, ובקומה התחתונה נמצא בית המדרש "אלול", שבו לומדים יחד חילונים ורתיים.

לאחר הביקור בבית התווים, כדאי לשוטט בסמטאות הציוניות של שכונת קטמון הישנה, להתרשם מהפנייה הערבית ומהחלל המרשימות, שרובן משמשות היום כמבני ציבור.

אילנה דר